№ 238 Դեկտեմբերի 22 1881 Դեկտեմբերի 22 № 238

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ներքին լուրեր:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ռումինիա: Անգլիա:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: «Օրիորդ Բերոյեանց» կոմեդիա Քիչմիչեանցի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ Յովհաննէս վարդապետ Երևմեանց խնդրում է մեզ յայտնել հետևեալը: «Խնդրեմ յայտնել ի գիտութիւն հայ թարգմանիչների, որ ես ատարտեցի աշխարհիկ գիրիմաց լեզուով գերմանացի անուանի պատմաբան Յովհաննէս Միւլլէրի երկհատոր ընդհանուր պատմութեան ֆրանսերէնից թարգմանութիւնը:»

—

ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ մեզ գրում են հետևեալը: «Դեկտեմբերի 7-ին տեղիս ձմեռային թատրոնում պ. Ալարեան մի քանի երիտասարդների մասնակցութեամբ հայերէն ներկայացումն տուեց յօգուտ Գր. Մէլիքեանի: Ներկայացրին «Շուշանիկ», գործ Կարինեանցի և «Թէ կուզ տրաքվիս, պիտի պսակվիս» փոքրիկը: Թատրոնը համարեա լի էր և խաղը լաւ անցաւ:»

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ մեզ գրում են որ ահա մի տարի է լրանում, որ այդտեղի մատենադարանի հարցը քաշքշվում է, առանց մի որ և է լուծում ստանալու: Տասներորդ անգամն է որ ընտրվում է մի յանձնաժողով որ և քննութեան է ենթարկում մատենադարանի համար կազմված կանոնադրութեան իւրաքանչիւր յօդուածը առանձնապէս: Արդեօք ինչ նպատակով է գործը այդքան քաշքշվում,—յայտնի չէ մեզ, աւելացնում է մեր թղթակիցը:

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք ԵՐԵՒԱՆԻՑ, պ. Ա. Գուլամիրեանցից մի օրինակ Հատուածական օրացոյց, մի օրինակ Մեծադիր օրացոյց և մի օրինակ փոքրադիր օրացոյց:

—

«Кавказъ» լրագիրը լսել է որ գիտաւորութիւն կայ հրատարակել Թիֆլիսում մի հայերէն չաբաթաթերթ «Արձագանք» անունով, Ա. Յովհաննիսեանի խմբագրութեամբ:

—

Կիրակի առաւօտ, դեկտեմբերի 20-ին, կայացաւ Արծրունու թատրոնում «Հայոց բարեգործական ընկերութեան» ընդհանուր ժողովը: Այդ ժողովի մասին կը խօսենք մի այլ անգամ:

—

Դեկտեմբերի 20-ին երեկոյեան կայացաւ ԹԻՖԼԻՍԻ առաջնորդարանում Քամոյեանց եկեղեցու ծխականների ժողովը: Այդ ժողովի մէջ մի քանի ամիս առաջ ընտրված յանձնաժողովը տուեց իր զեկուցումը Շարուրովի և եկեղեցու վէճի գործի մասին: Այդ խնդրի վրա կը խօսենք մի այլ անգամ:

—

Կիրակի, 20-ին դեկտեմբերի վրաց թատրոնական խումբը ներկայացրեց Արծրունու թատրոնում «Քոր-Օղլու» պիէսան: Թատրոնը այնպէս լի էր, որ ասեղ գցելու տեղ չը կար: Հասարակութիւնը բաղկացած էր ոչ թէ միայն վրացիներից, բայց և հայերից: Զարմանալի է թէ ինչպէս սիրում է մեր ժողովուրդը այդ տեսակ անմիտ և ֆանտաստիկական պիէսաները:

—

ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ մեզ գրում են, «Տեղիս հայ հասարակութիւնը պատրաստութիւն է տեսնում կատարել 1882 թւի յունվար ամսին ատաղ-սարկաւագ Ալէքսանդր Տէր-Դաւթեանցի ծառայութեան 25 ամեայ յօբելեանը:»

—

«Кавказъ» լրագրում կարդում ենք որ վարչութիւնը գիտաւորութիւն ունի հիմնել ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ հասցէների գրասենեակ (адресный стол): Այնն մեծ քաղաքում այդ տեսակ հիմնարկութիւն կայ և նա անհրաժեշտ է մի բազմամարդ քաղաքի համար: Յոյս ունենք աւելի մանրամասն կերպով ծանօթացնել մեր ընթերցողներին այդ օգտաւէտ հիմնարկութեան հետ:

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ հեռագրում են: «Դեկտեմբերի 19-ին հայոց սիրողները շատ աջող կերպով ներկայացրին Օստրովսկու «Արդիւնաւոր պաշտօն» պիէսան: Սիրող դերասաններն ու դերասանուհիները մեծ շնորհակալութիւնների արժանացան հանդիսականների կողմից. Պ. Արմենակի թարգմանութիւնը շատ լաւ է:»

—

Մեզ գրում են ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ: «Ժամա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ՕՐԻՈՐԴ ԲԵՐՈՅԵԱՆՑ» Կոմեդիա երեք արարուածով, հեղինակութիւն Ալէքսանդր Քիչմիչեանցի

—

I

Տասն և երկու տարի է որ ես Թիֆլիսումն եմ և իմ ներկայութեամբ այդ երկար ժամանակամիջոցում հայոց հասարակութիւնը արդիւնաբերեց միայն երկու ինքնուրոյն թատրոնական պիէսաներ: Եւ այդ երկու պիէսաներն էլ «Պէպօ» և «Քանդված օջախ» գրեց մի մարդ, Գաբրիէլ Սունդուկեանց: Ուրեմն վեց տարվայ մէջ մի անգամ միայն երևում է հայերի մէջ մի ինքնուրոյն պիէսա: Դա շատ չէ:

Վերջապէս յայտնվեցաւ մի նոր գրող: Պարզ է որ ամեն հայ, որ հետաքրքրվում է ազգային գրականութեամբ, ուրախացաւ, իմանալով որ տըրվելու է հայոց բեմի վրա մի ինքնուրոյն գրուածք, երբ տարիներով մեզ կերակրում էին միմիայն թարգմանութիւններով:

Այդ պատճառով, ես էլ, ուրիշների պէս ներկայ գտնվելով պ. Քիչմիչեանի պիէսայի առաջին ներկայացմանը, կաշխատեմ հաղորդել ընթերցողին այն տպաւորութիւնները, որ դուրս բերեցի այդ պիէսայից:

Բայց նախ քան փորձեմ քննել նոր պիէսան, մի քանի խօսք կասեմ թէ ինչ բան է թատրոնական ռ ե ց է ն զ ի ա և ինչպէս են ընդունվում, առհասարակ, մեզանում ռեցէնզիաները:

Ինչի համար է գրվում ռեցէնզիա. երկու նպատակով: Նախ՝ որ հասարակութիւնը ըմբռնի պիէսայի իմաստը, նրա հոգին, հասկանայ նրա գլխաւոր բնաւորութիւնները, նրա ուղղութիւնը, նրա ձգտումները, նրա տէնդէնցիան, երկրորդ՝ որ ինքն հեղինակը ծանօթանալով պիէսայի լաւ և վատ կողմերի քննութեան հետ, օգուտ քաղի այդ քննութիւնից ապագայի համար: Վերջապէս ռեցէնզէնտը պէտք է լինի միջնորդ հեղինակի և հասարակութեան մէջ. մի կողմից բացատրի հասարակութեանը հեղինակի միտքը, ցոյց տայ հեղինակութեան օգտաւէտ կամ վնասակար կողմերը, իսկ միւս կողմից աշխատելով ներկայացուցիչ դառնալ հասարակական կարծիքի, անաչառ և անկողմնապահ կերպով ճշմարտութիւնն ասի հեղինակի երեսին նրա գրուածքի մասին:

Այդ պատճառով ռեցէնզիան չը պէտք է լինի ոչ լոկ գովասանք, ոչ էլ լոկ հայհոյանք: Այն էլ ռեցէնզիա չէ, եթէ մէկը պատմի միայն պիէսայի բովանդակութիւնը, աւելի ոչինչ: Գովասանք և հայհոյանք ոչինչ չեն ապացուցանում, իսկ գրուածքի միայն բովանդակութեան պատմելը ոչինչ օգուտ չի տայ ոչ հասարակութեանը, որ արդէն պիէսան տեսել է (իսկ ով որ չէ տեսել, դարձեալ դրանից օգուտ չունի) ոչ էլ հեղինակին, որ մեզանից լաւ գիտէ իր սեփական պիէսայի բովանդակութիւնը:

Բայց հասարակութիւնը կամենում է լրագրութեան կ ա ր ծ ի ք ն իմանալ նոր գրուածքի վրա, ուրիշ կողմից ինքն հեղինակը հետաքրքրվում է իմանալ թէ ինչպէս է վերաբերվում հ ա ս ա ր ա կ ա կ ա ն կ ա ր ծ ի ք ը իր հեղինակութեանը: Իսկ հասարակական կարծիքի արտայայտիչը մամուլն է:

Դարձեալ մի խօսք. մեզանում գրողները անպատճառ պահանջում են որ նրանց ամեն մի գրուածքը անպայման գովաբանվի: Բայց դա անհնարին է. դա կը լինէր մի ստոր շողոքորթութիւն: Գրանով նրանք իրանք իրանց պատիւը վայր են գցում, պահանջելով միմիայն շողոքորթութիւն և անընդունակ լինելով անվրդով ոգով լսել ճշմարիտ, շատ անգամ դառն խօսք: Նոյնը պահանջում են և մեր դերասաններն ու դերասանուհիները. նրանից պէտք է անպատճառ ասուածացնել: Բայց դա անհնարին է. ոչ ոք անսխալական չէ:

Դիցուք թէ ժամանակակից ռուս մի կրիտիկոս, ասենք Ավէրկիեվ, քննադատում է Օստրովսկուն, ֆրանսիացի Սարսէ քննադատում է Սարդուին, գերմանացի Պաուլ Լինդաու քննադատում է Ալէքսանդր Դիւմային: Բայց երբէք ոչ Օստրովսկի, ոչ Սարդու, ոչ էլ Ալէքսանդր Դիւմա չեն դիմել իրանց կրիտիկոսներին ասելով: «Եթէ դուք մեզ քննադատում էք, ուրեմն ինքներդ մի աւելի լաւ պիէսա գրեցէք, կամ գոնէ թարգմանեցէք:» Երբէք չէ պատահել որ Օստրովսկի, կամ Շէկսպիրի թարգմանողները՝ Ֆրանսուա Հիւգօ և Կրօնըբէրգ, կամ Սարդու, կամ Դիւմա իրանց կրիտիկոսներից վրէժը հանելու համար, սկսէին յարձակվել նրանց անձնական կեանքի վրա, սկսէին նկարագրել թէ երեխայութեան ժամանակ Ավէրկիեվ, Սարսէ կամ Պաուլ Լինդաու չար թէ բարի երեխաներ են եղել, լաւ թէ վատ են սովորել Գիմնազիայում և այլն:

Բայց մոռածել ընդունակութիւն՝ չունեցողները անպատճառ ինձ կը պատասխանեն. «Ինչպէս, դուք ձեզ համեմատում էք մի Պաուլ Լինդաուի, մի Սարսէի, մի Ավէրկիեվի հետ. բայց դուք մի հասարակ հայ գրող էք, դուք Սարսէ չէք, Պաուլ Լինդաու չէք, Ավէրկիեվ չէք:»

Նոյնը կարող եմ պատասխանել և ես: «Բայց դուք էլ, որոնց մենք համարձակվում ենք քննադատել, Օստրովսկիներ, Դիւմաներ, Սարդուներ չէք: Եթէ Սունդուկեանց որ Օստրովսկի չէ և Քիչմիչեան որ ոչ Դիւմա է, ոչ էլ Սարդու, կարող են ինքնուրոյն պիէսաներ գրել, իսկ Սեմեքերիմ Արծրունին որ ոչ թէ միայն ինքն Շէկսպիր չէ, բայց և Ֆրանսուա Հիւգօ կամ Կրօնըբէրգ չէ, կարող է թարգմանել,—ինչի ես, Սարսէ, Լինդաու և Ավէրկիեվ չը լինելով էլ, չեմ կարող նրանց քննադատել:

Այդ առաջաբանն անելուց յետոյ, որ անհրաժեշտ համարեցի, դիմում եմ Քիչմիչեանի պիէսային:

II

Ահա «Օրիորդ Բերոյեանց» պիէսայի կարճ բովանդակութիւնը:

Գրիգոր Գուլեանց, Թիֆլիսցի հարուստ վաճառական, ունի մի աղջիկ Սօֆիա: Նրանց տնային բժիշկ Ջանումեանց, որ երևում է մի ազգասէր երիտասարդ, ամեն օր յաճախելով նրանց տունը, ունի մեծ և կրթիչ ներգործութիւն օրիորդի վրա: Ջանումեանցի ազդեցութեան տակ, որ միշտ զբաղվում է ազգային գործերով, զանազան ստորագրութիւններով յօգուտ «Միացեալ ընկերութեան», Հայաստանի սովեալների և այլն, Սօֆիան էլ սկսում է սիրել իր ազգը, հ ա յ ա ն ո ւ մ է, յափշտակվում է բժշկի գաղափարներով և հետզհետէ իւրացնում է իրան այդ գաղափարները, դառնալով մինչև անգամ Ջանումեանցի դաշնակից, երբ հարկաւոր է հօր վրա ազդել մի որ և է գումար այս կամ այն ազգային նպատակով նրան ստորագրել տալու համար: Գուլեանց, թէև անգաղար ծաղրում է բժիշկի ազգասիրական գործունէութիւնը, բայց հնազանդվելով իր աղջկայ բարոյական ներգործութեանը, դարձեալ երբէք չէ մերժում այս և այն նպատակով փողեր նուիրելու:

Մի ուրիշ երիտասարդ, ադվոկատ Բարսեղ Աթոյեանց, որ առաջին անգամ ներկայանում է Գուլեանցների տունը իր հօր հետ, որ մի հրաժարական տուած ունեւոր պաշտօնեայ է, մի գործնական մարդ է, մի կ ա ր ի է ր ի ս տ է, որ մերժում է այն ամենը, որ իդէալական և վերացական է: Նա ինքն թէև արդէն հարուստ է, նախ՝ որովհետև հայրը ունեւոր է, երկրորդ՝ որովհետև ինքն ընտրած ունի մի շահաւէտ արհեստ,—ադվոկատութիւնը, ընդդէմ չէ դարձեալ հարստանալ: Ուրեմն նրա համար պսակվել հարուստ Սօֆիայի հետ մի ցանկալի աֆէրա է: Սօֆիային նա չէ սիրում, նա այդ ինքն խոստովանվում է, նա աւելի հաւանում է գիւղական դպրոցի գեղեցիկ և կրակոտ վարժուհուն, օրիորդ Վարդուհի Բերոյեանցին, և շատ ցաւում է որ Սօֆիան չէ միացնում իր հարստութեան հետ Վարդուհու գեղեցկութիւնը,—բայց այնու ամենայնիւ նա իր հօր միջոցով առաջարկութիւն է անում պսակվել Սօֆիայի հետ, իսկ մի և նոյն ժամանակ աշխատում է համոզել Վարդուհուն դառնալ իր սիրուհի, խոստանալով նրան հարստութիւն, շքեղութիւն և փայլուն կեանք: Միայն վերջը, երբ օր. Բերոյեանց, վրդովված Աթոյեանցի յանդգնութիւնից, համարձակ կերպով մերժում է նրա յանդուգն առաջարկութիւնը, ադվոկատը աւելացնում է, որ պատրաստ է ճշմարիտ պսակվել նրա հետ և բոլորովին հրաժարվել Սօֆիայից: Բայց այս առաջարկութիւնն էլ օրիորդ Բերոյեանց զզուանքով մերժում է: Օրիորդ Բերոյեանց մի աղքատ, որբ աղջիկ է, որ գրեթէ մեծացել է Գուլեանցների տանը և կրթվել է բժիշկ Ջանումեանցի ազդեցութեան տակ, անկեղծ կերպով իւրացնելով նրա բոլոր ազգային գաղափարները: Բնական է որ ինքն Ջանումեանցն էլ նրա համար մի իդէալ է. նա նրան սիրում է խոր սիրով: Օրիորդը այնքան իւրացրել է Ջանումեանցի բոլոր գաղափարները, որ կարողացել է մինչև անգամ իրագործել նրանց. նա ապրում է գիւղում, դարձել է գիւղական դպրոցի վարժուհի, բաւականանում է 40 րուբլ ամսական ռոճիկով և նուիրում է իրան ամբողջապէս ժողովրդի, ամբոխի ծառայութեանը, դաստիարակելով գիւղական մանուկներին: Նա ընտելացել է գիւղական կեանքին, սովորել է բաժանել գիւղացիների հետ նրանց բոլոր ցաւերը և զուարճութիւնները: Վարդուհին սիրում է Ջանումեանցին, թէև երբէք և ոչ ոքին չէ խոստովանվել իր սիրոյ մասին: Բայց գիւղից ժամանակաւորապէս Թիֆլիս վերադարձած և բնակվելով իր բարեկամուհու, Սօֆիայի տանը, նա նկատում է որ Ջանումեանց և Սօֆիան միմեանց սիրում են: Եւ նա զոհում է իր սէրը, միմիայն իր երկու բարեկամների բաղդը գլուխ բերելու համար: Նա մինչև անգամ օգնում է Ջանումեանցին համոզել Սօֆիային որ ամեն կերպ ընդդիմանայ իր հօրը, որ ցանկանում է ամուսնացնել Սօֆիային Աթոյեանցի հետ: Նա անկեղծ կերպով հաւատում է երկու երիտասարդների սիրոյ զգացմունքին, միայն մի ակնարկութիւն ցոյց է տալիս որ իր սրտի մէջ մնել է կասկած դէպի Ջանումեանցի անկեղծութիւնը: «Ես ինչով ստոր եմ Սօֆիայից, ասում է նա մի մօնոլօգի մէջ, ես նրանից շատ կողմից էլ բարձր եմ, ես նրանից աւելի զարգացած եմ, աւելի էլ գեղեցիկ եմ, բայց երևում է որ այն աղջիկը որ փող չունի, իրաւունք էլ չունի երջանիկ լինել...»

Սօֆիայի հայրը երկար ժամանակ չէ տալիս իր համաձայնութիւնը ամուսնացնել իր աղջկան Ջա-

նախկին գաւառապետ պ. Վ. Շահաթունեանցի անխնամ հսկողութեան շնորհով, քաղաքը անդորրութեան մէջ է գտնվում: Մօտ օրերումս, ինչպէս լսում ենք, պ. գաւառապետը կարողացել է մի տան միջից գտնել այն գողացած իրեղէնները, որոնք գրեթէ մի տարի առաջ աւազակները տարել էին Ալմոյեանցի խանութից, սպանելով գիշերապահին:»

—

Դեկտեմբերի 17-ից մեզ գրում են ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ հետևեալը: «Այստեղի օրվայ նորութիւնը մի սարսափելի եղեռական գործ է: Մի գեղահաս 16 տարեկան օրիորդ, որին փոքրութեան ժամանակից վերցրել էին իրանց մօտ պահելու նրա մօտիկ ազգականները, տեղիս հարուստ Մարգարեանները, սպանվեցաւ դեկտեմբերի 15-ին:» Այդ սպանութեան մասին ստացանք մի մանրամասն նամակ, որ և կը տպենք:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՌՈՒՄԻՆԻԱ

—

Ռումինական ազգային ժողովի բացման ժամանակ կարդացված գահական ճառի մի քանի մասերը աւստրիական կառավարութիւնը իր համար վիրաւորեցուցիչ համարեց և այդ բանը յայտնեց իր կիսապաշտօնական լրագիրների մէջ: Ռումինական մինիստր Բրատիանօ մի ճառ արտասանեց ազգային ժողովի մէջ, որի հետևեալ մասը այդ հարցին է վերաբերում և որով մինիստրը ներողութիւն է խնդրում: „Ես շատ լաւ ուսումնասիրել եմ թէ իմ հայրենիքի և թէ նրա դրացի երկիրների պատմութիւնը և այդ հանգամանքը ինձ թոյլ չի տայ գոնէ մի փոքր վիրաւորանք հասցնել Հաբսբուրգների տանը, ասաց Բրատիանօ: Ես գիտեմ, որ այդպիսի գործը կը նշանակէր ընդդիմադրել գործերի պատմական ընթացքին: Թիւրքաց տիրապետութեան ծանր ժամանակներում, երբ կիսալուսինը սպառնում էր ամբողջ Եւրոպային, Հաբսբուրգների տունը քրիստոնէութեան նեցուկ և քաղաքակրթութեան պահապանն էր: Այդ հզօր տան պաշտպանութեանը ապաւինող բոլոր քրիստոնեաները գտան ապաստան, որտեղ ոչ թէ միայն կարող էին ազատութեամբ դաւանել իրանց կրօնը, այլ և զարգանալ իրանց ազգութեան սահմանների մէջ: Մեր ազգային վերածնումը սաացվեցաւ կարպաթեան սարերի այն կողմից, այն ռումիններից, որոնց Մարիա-Տերեզա կայսրուհին ուղարկում էր Հռոմ ճշմարիտ ռումինացի լինելը սովորելու համար: Կարելի՞ է արդեօք այդ բանից յետոյ ենթադրել, որ գոնէ մի րոպէ իմ մէջ կարող էր միտք ծագել աւստրիական կայսրին վիրաւորելու համար: Հաւատացէք, որ նա ինքը այդ բանին չէ հաւատում: Ոչ, մենք անչափ յարգում ենք աւստրիական կայսրին և անընդունակ ենք նրան վիրաւորելու համար: Բայց եթէ մինչև անգամ ենթադրենք, որ մենք կարող էինք այնքան անզգոյշ լինել, այնքան անծանօթ պատմութեան և ինքնապաշտպանութեան զգացմունքի հետ, որ կարողանայինք վիրաւորել դրացի մեծ պետութեանը, միթէ կարծում էք, որ դէպի Ֆրանց-Յովսէփ կայսր ճշմարիտ և անկեղծ բարեկամութիւն ունեցող մեր թագաւորը այդ բանը թոյլ կը տար:“ Բրատիանօի այդ ճառը չոչնչացրեց այն վատ տպաւորութիւնը, որ գործել էր ռումինական գահական ճառը Վիեննայի մէջ: կարծում են, որ մինիստրի այդ ներողութիւնը աւելի մեծ թշնամութիւն ծագեցրեց: Ամենից շատ զայրացրեց Աւստրիային այն հանգամանքը, որ Բրատիանօ համարձակվեցաւ գործի մէջ խառնել աւստրիական կայսրին: Ռումինական մինիստրի հաւաստիքները, որ նա մտադիր չէ եղել վիրաւորել կայսրին, անքաղաքավարի են համարում, որովհետև ոչ ոք չէր էլ կարող մտածել, որ նա համարձակվէր վիրաւորել կայսրին:

Մի քանի շաբաթ սրանից առաջ աւստրիահպատակ 500 ռումինացիք անցան ռումինական սահմանը Դօբրուջայի մէջ բնակվելու և ռումինական հպատակութիւն ընդունելու համար, բայց ռումինական կառավարութիւնը, չը կամենալով վատացնել իր յարաբերութիւնները աւստրիական կառավարութեան հետ, պատուիրեց յետ դարձնել գաղթականներին: Այդ կարգադրութիւնը արդէն կատարված է:

—

ԱՆԳԼԻԱ

—

Անգլիական առաջին մինիստրի որդի Հերբերտ Գլադստօն ճանապարհորդեց Իրլանդիայի մէջ և վերադառնալով Մանչեստեր, մի ճառ արտասանեց, որով նա մեկնեց այն տպաւորութիւնները, որ նա ստացել էր այդ ճանապարհորդութեան ժամանակ: Նա բոլորովին աւելորդ է համարում խիստ միջոցների գործադրութիւնը Իրլանդիայի մէջ, օրինակ պաշարողական դրութեան յայտնելը և երդվեալ դատաւորների ոչնչացնելը:

Լօնդօնի լօրդ-մերը նորերումս մի ստորագրութիւն էր բացել իրլանդացի աղքատ հողագործների գաղթականութեանը օգնելու համար: Մի քանի լրագիրներ բողոքում են այդ կարգադրութեան դէմ: „Այդ միջոցը, ասված է այդպիսի լրագիրներից մէկի մէջ, միայն կրնդարձակէ ախտը: Եթէ Անգլիան գործ կը դնէ իր հարստութիւնը իրլանդացի աղքատ երկրագործների գաղթականութեանը օգնելու համար, նա կը վնասէ կալուածական օրէնքին, որի վաւերացման համար անչափ աշխատեցին:“

Անգլիական համայնքների ժողովի սպիկեր, Հենրի Բրանդ, Լիւյիսի մէջ մի նշանաւոր ճառ արտասանեց: Նա յայտնեց, թէ եկող տարի անգլիական կառավարութիւնը պարլամենտին մի օրինագիծ կառաջարկի Անգլիայի մէջ կալուածական վերանորոգութիւն մտցնելու մասին: Այդ վերանորոգութիւնը

նումեանցի հետ, նա մինչև անգամ քիչ է մնում անիծում է նրան: Ջանումեանց, նրա կարծիքով, թէև լաւ տղայ է, բայց անյայտ մարդ է, օտարական է, Թիֆլիսեցի չէ, իսկ Աթոյեանց դիրք և քաղաքում կապեր ունեցող մարդ է, մի և նոյն ժամանակ հարուստ է: Բայց երբ պատահմամբ ներկայ է գտնվում Աթոյեանցի անաղնիւ վարմունքին օրիորդ Բէրոյեանցի հետ, Գուլեանց փոխում է իր կարծիքը ադվօկատի մասին և անմիջապէս համաձայնութիւն է տալիս իր աղջկան մարդու գնալ Ջանումեանցին: Սօֆիա և Ջանումեանց բաղդաւոր են. այս վերջինը հասաւ իր նպատակին. նա կը պսակվի Սօֆիայի հետ և կը ստանայ 50 հազար րուբլ բաժինք: Օրիորդ Բէրոյեանց կոտրած սրտով շնորհաւորում է նրանց: Նա տխուր է, նա յուսահատված է: Յանկարծ այդ րոպէին Ջանումեանց յայտնում է մի ցաւալի լուր. Հայաստանի մէջ խոլերա է յայտնվել: «Սանփոմնոս, դու այժմ խօ չես գնայ Հայաստան, երբ խոլերա է յայտնվել այնտեղ» հարցնում է վախեցած Սօֆիան: Ի հարկէ, Վարդուհին պատասխանում է որ իր խղճալը, Ջանումեանց, կամի որ իսկ այդ ժամանակ ամեն հայի, մանաւանդ բժշկի պարտքն է գնալ Հայաստան, օգնել կարօտեալներին.... «Ոչ, սիրելիս, մենք առաջ կերթանք Եւրոպա, ես պէտք է այնտեղ կատարելագործվեմ բժշկականութեան մէջ, իսկ յետոյ կերթանք Հայաստան» եղաւ ազգասէր բժշկի պատասխանը:

Պիէսան վերջանում է օրիորդ Բէրոյեանցի խօսքերով, որ յայտնում է թէ ընդհակառակն հիմա է հարկաւոր գնալ, երբ եղբայրակիցները կարօտ են մեր օգնութեան: Նա վճռել է գնալ, նա ոչինչ չունի կորցնելու, նա այժմ միայնակ է մնացել, նրա կեանքը, նրա յոյսերը կոտրված են, նրա ներկայութիւնը այստեղ աւելորդ է, նա գնում է...

III

Ես շատ անգամ ասել եմ որ երկու ձև կայ թատրօնական գրուածները կամ ռօմանները գրելու: Առաջին ձևն է ներկայացնել այն ինչ որ կայ, նկարագրել տիպեր, որոնք կան,—երկրորդը՝ նկարագրել այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան, բայց ցանկալի է որ լինեն: Բայց չափազանցացնել առաքինութիւնը կը տանի մեզ դէպի ռ օ մ ա ն տ ի զ մ: Ո՞րտեղ, ո՞ր երկրում, ո՞ր հասարակութեան մէջ կարող էք տեսնել մի այդ տեսակ անբիծ, անսխալական, կատարեալ, սուրբ հոգևորական, ինչպէս Վիկտոր Հիւգօի «Թշուառների» մէջ եպիսկոպոսը: Այդ տեսակ մարդիկ չը կան աշխարհիս երեսին և չեն էլ կարող լինել: Եւ ռօմանտիկական շկօլայի յատկանիշն է ոչ թէ միայն չափազանցացնել, իդէալացնել բարին, առաքինութիւնը, բայց նրան աւելի շօշափելի դարձնելու համար, չափազանցացնել, իդէալացնել և չարն էլ, յանցանքն էլ: Ռօմանտիկական շկօլայի չարն ու յանցանքն էլ այն աստիճան չափազանցացրած և հրէշաւոր են որ հոգեբանապէս խիստ քննութեանը ենթարկելով այդ հրէշներին, մարդս շուարվում է և ինքն իրան հարցնում է՝ որտեղից նրանք կարող էին ծնունդ առնել, ինչ դժոխային շրջան կարող էր ծնեցնել այդ հրէշներին: Ռօմանտիկական դպրոցի գրողներին ամենևին չէ զբաղեցնում իրանց իդէալական լաւ և իդէալական վատ տիպերի հոգեբանական գոյութեան հնարաւորութիւնը.... Նրանց ինչ փոյթ, նրանք ս տ ե ղ ծ ու մ են տիպեր և ոչ թէ շրջանից են վեր առնում նրանց, թող նրանք ոչինչ կապ չունենան այն շրջանի հետ, որից դուրս են եկել: Մարդս ակամայ հարցնում է՝ ինչ մարդկային շրջան կարող էր արդիւնաբերել այդ ոչինչ պակասութիւն չունեցող հրեշտակներին և ոչինչ արժանաւորութիւն չունեցող հրէշներին...

Բայց ըէալական դպրոցին, որ պէտք է միմիայն հաւատարիմ կերպով վեր առնի կենդանի տիպեր ինչպէս նրանք կան, պէտք է ներկայացնի կենդանի մարդկանց իրանց պակասութիւններով և արժանաւորութիւններով, թոյլ է տրված ներկայացնել այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան, բայց որոնց գոյութիւնը ցանկալի է մի հասարակութեան մէջ, այն պայմանով միայն որ և այդ քիչ թէ շատ իդէալացրած տիպերը հ ն ա ր ա ւ ո ր լինէին, հ ա ւ ա ն ա կ ա ն ու թ ի ւ ն ունենային:

Բէշմիշեան կարծես ուզեցել է միացնել իր պիէսայի մէջ երկու սիստեմներն էլ: Իր վեց տիպերից չորսի մէջ նա ներկայացրել է այնպիսի անձնաւորութիւններ, որոնք կան մեր հասարակութեան մէջ. որոնք են՝ Գուլեանց, Սօֆիա, Սիմէօն Աթոյեանց (հայր) և բժիշկ Ջանումեանց, իսկ երկուսին իդէալացրել է՝ օրիորդ Բէրոյեանցին դէպի լաւը, Բարսեղ Աթոյեանցին դէպի վատը:

Գուլեանց և Սիմէօն Աթոյեանց մեզ վաղուց ծանօթ անձնաւորութիւններ են. նրանց հետ մեզ ծանօթացրել է արդէն Սունդուկեանց իր պիէսաների մէջ: Գուլեանց մի Թիֆլիսեցի հարուստ վաճառական է, հին սերունդի մարդ է, միայն փոքր ինչ աւելի բարեսիրտ, քան թէ Սունդուկեանցի հին սերունդի տիպերը: Բայց նոյն շահասիրութիւն, նոյն արհամարհանք դէպի ամեն իդէալական բան, որ շահ չէ տալիս, նոյն կամայականութիւն, նոյն բռնաւորութիւն, նոյն խօսքերը գրեթէ. «եթէ ես քեզ տեսնում եմ Աթոյեանցի հետ պսակվել, ասում է նա իր աղջկան, այդ այն պատճառով է որ քո երջանկութիւնն եմ ուզում, ես գիտեմ որ Ջանումեանցի հետ դու բաղդաւոր չես լինի» և այլն: Նոյն խորամանկ և փողի գործի մէջ շատ ըմբռնող բնաւորութիւն. Գուլեանց խա-
կոյն համարում է թէ ինչ նպատակով Աթոյեանց, որ տարիներով չէ եղել իր տանը, այժմ, երբ որդին վերադարձել է համալսարանից, վազում է գալիս Գուլեանցի տուն: Այդ գուշակութիւններն են որ ստիպում են նրան ախորժել Աթոյեանցին, որ գործերը վ ա տ ե ն գ ն ու մ, առուտուր չը կայ և այլն....

Աթոյեանց ակէրութեան պաշտօնեայ է եղել, դարձել է ս տ ա տ ս կ ի ս օ վ է տ ն ի կ, յետ է գցել փողեր և այժմ հրաժարական տուած, թօշակ է ստանում և տուն էլ է շինել իր համար, որ ինքն համեստութեամբ իր խ ր ճ ի թ ն է անուանում: Նրա կեանքի միակ նպատակն է այժմ պսակել իր որդուն Գուլեանցի հարուստ աղջկայ հետ:

Սօֆիա և Ջանումեանց նոր տիպեր են մեր բեմի վրա: Նրանք արդիւնք են հասարակական նոր հոսանքի, որ յայտնվել է շատ շատ մի տասն տարի սրանից առաջ: Կովկասեան օտարացած հայ ինտելիգենցիան սկսեց յիշել թէ ինքն հայ է, սկսեց ուսումնասիրել իր մայրենի լեզուն, հոգալ դպրոցների վրա, հրատարակել լրագիրներ ու գրքեր, վերջապէս նորից հաստատեց վաղուց խզված բարոյական կապերը Թիւրքիայի համարինների հետ:

Մի քանի անհատների մէջ, անկասկած, այդ ձգտումները անկեղծ են, բայց նոյն շրջանի մեծամասնութեան մէջ հայասիրութիւնը ունի շահասիրական, փրծնական նպատակ: Շատերի համար հայասիրութիւնը մօդա էր, շատերը հայ օրիորդներից դառնում էին հայասէր, որովհետև այդպիսով աւելի հեշտ կարող էին գրաւել այն երիտասարդին, որի մէջ զարթնել է ազգասիրական զգացմունքը, երիտասարդներից շատերն էլ օգուտ քաղելով ընդհանուր հոսանքից, իրանց ձևացնում էին ազգասէր, ազգի վրա հոգացող, ազգի ցաւերի վրա գլուխ դնող. Նրանք երևում էին հերոս մի հարուստ օրիորդի աչքում, որ ի բնէ պահանջ էր զգում դէպի իդէալականը, բայց չը գիտէր ինչպէս բաւականացնել իր այդ պահանջը.... Վերջը երկուսն էլ օգտվում էին. հարուստ աղջիկը, գուցէ և տգեղ, պսակվում էր մի աղքատ երիտասարդի հետ, իսկ սա իր կողմից ստանում էր լաւ բաժինք:

Ես չեմ ուզում քար գցել ոչ Սօֆիայի, ոչ էլ բժիշկ Ջանումեանցի վրա. ես ընդունում եմ որ երկուսն էլ անկեղծ են, միայն հաւատացած եմ որ երկուսն էլ իրանք իրանց խաբում են. Սօֆիա հաւատացած է որ սիրում է Ջանումեանցին նրա գաղափարների համար, բայց չէ կամենում խոստովանվել, որ ոչ այնքան զարգացած է որ կարողանայ հասկանալ նրա գաղափարները, ոչ էլ այնքան բարոյական ույժ ունի, որ իրագործի կեանքի մէջ այդ գաղափարները: Ջանումեանցն էլ ինքն իրան խաբում է, ինքն իրան և Վարդուհուն հաւատացնելով որ Սօֆիան մի այնպիսի աղջիկ է, որին ափսոս կը լինէր մարդու տալ մի ապուշ Աթոյեանցին. Նա ինքն իրան խաբում է, ինքն իրան հաւատացնելով որ սիրում է Սօֆիային, որովհետև նա հայացել է, որովհետև նա իր բարձր իդէալների գաղափարակից է. «Մենք երկու տարվայ ընթացքում նրան պատրաստել ենք մեր գաղափարների համար, միթէ նա պիտի կորչի փողի համար, պսակվելով Աթոյեանցի հետ» ասում է մօտաւորապէս Ջանումեանց օր. Բէրոյեանցին: Այդ ճշմարիտ է, երկու տարի շարունակ նա պատրաստում էր Սօֆիային, բայց արդեօք գործի համար, թէ իր համար՝ բաժինք ձեռք բերելու նպատակով,—ահա մի զգացմունք, որ նոյն իսկ իրան Ջանումեանցի համար պարզ չէ: Նա աշխատում է անկեղծ լինել, նա ինքն հաւատացած է որ անկեղծ է, նա ինքն իրան խաբում է: Եթէ նա պատրաստել է Սօֆիային, նա նոյնպէս աւելի լաւ պատրաստել է Վարդուհուն ազգին ծառայելու համար. սա ամեն կողմից՝ և գեղեցկութեամբ և աշխատասիրութեամբ և անձնվիրութեամբ և եռանդով և մտաւոր զարգացմամբ բարձր է Սօֆիայից: Բայց ինչի Վարդուհուն ափսոս չէ թողնել կորչելու, իսկ Սօֆիային թողնելը ափսոս է,—որովհետև նա չքաղ կանը է, պ. Ջանումեանց, որովհետև նա 50 հազար րուբլ բաժինք ունի և դուք այդ չէք կամենում ձեզ խոստովանել....

Այժմ անցնում եմ վերջին երկու տիպերին, օրիորդ Բէրոյեանցին և ապուշ Աթոյեանցին, որոնցից առաջինի վրա ես ասացի թէ իդէալացրած է դէպի լաւը, իսկ երկրորդը դէպի վատը:

Ես ասացի որ դա յատուկ է ռօմանտիկական շկօլային իդէալացնել տիպերը, բայց և ըէալական դպրոցը կարող է իդէալացնել տիպերը, միայն այն պայմանով, որ այդ իդէալացումը լինի հ ա ւ ա ն ա կ ա ն, լինի հնարաւոր, եթէ ոչ այս րոպէիս, գոնէ մօտիկ ապագայում: Կարելի է ցոյց տալ այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան մի հասարակութեան մէջ, բայց որոնց գոյութիւնը ցանկալի է այդ հասարակութեան մէջ,—բայց այնու ամենայնիւ որոնք ունենային սերտ կապ այն իրանց շրջանի հետ, որոնցից նրանց դուրս է բերում հեղինակը: Եթէ հեղինակը մեզ ցոյց տայ մի հայ երիտասարդ, որ ըեկտոր է մի գերմանական համալսարանի, որ վերադառնալով Թիֆլիս, պրօպագանդա է անում հիմնել Թիֆլիսում մի համալսարան և խմբել իր չորս կողմ հայ պրօֆեսօրներին, այդ կը լինէր մի իդէալական տիպ, բայց նա հեղինակի կողմից չէր լինի մի հոգեբանական [illegible] անմտութիւն, մի անհնարին բան, քանի որ Եւրոպայի և Ռուսաստանի գլխաւոր համալսարաննե-